

IZPOD PULTA

Jiri Svitek

Rastko Močnik

BO DEMOKRACIJA V ČSFR TEŽAVE Z ZGODOVINO – I
ODNESLA ZNANOST?

Vedno, kadar se dogajajo revolucionarne družbene spremembe (predvsem pa ekonomske), je treba v družbeni strukturi najti šibke točke, in jih žrtvovati za zadovoljitev množice, ki tako najlažje pozabi na resnične probleme in njihove vzroke. Na Čehoslovaškem je trenutno na vrsti za odstrel znanost, in to ne le nekatere institucije, ampak celotno znanstveno življenje z vsemi ustanovami vred, torej vključno s tistimi, ki so v znanstvenem, pa tudi političnem in sploh intelektualnem življenju družbe nenadomestljive. Kaže, da bo znanost morala pasti, kajti »glas ljudskih množic« jo prišteva med neproduktivne družbene elemente, katerih ukinitve zahteva. Pri tem preseneča, da se proti znanosti z ramo ob rami borita tudi visoko šolstvo in državna birokracija, ki jo zastopa šolsko ministrstvo.

Resnici na ljubo je sedanji znanstveni sistem v ČSFR ogrožen in zastarel — pač nasledstvo komunističnega režima, ki ga je uvajal od začetka 50.-ih let po sovjetskem vzoru. Prav tako ni sporno, da se mora korenito spremeniti, kar sprejemajo tudi znanstvene institucije in posamezniki, ki so v njih zaposleni.

Situacija se je zaostila po javnih nastopih nekaterih članov federalne in republiških vlad, ki so o Akademiji znanosti kot osrednji znanstveni instituciji govorili kot o nečem mrtvem, neobstoječem. To lahko razumemo kot nadaljevanje (ali celo zaključek) več mesecev trajajoče kampanje, katere cilj je dejansko rušenje Akademije znanosti, v najboljšem primeru pa stavljanje njenih ostankov z univerzami. Javnost je v zvezi s tem seznanjena z netočnimi ocenami, ki pa v vse hujši ekonomski situaciji padajo na plodna tla. Tako npr. trdijo, da je v razvitem svetu celotno znanstveno raziskovanje skoncentrirano na visokih šolah, in je zato tudi v ČSFR treba ukiniti vse znanstvene ustanove, ki se nahajajo izven univerz; hkrati s tem seveda tajijo pred javnostjo dejstvo, da v vseh razvitih državah, celo v ZDA, kjer so univerze kolosi z vrsto lastnih raziskovalnih ustanov, tudi mnogo neodvisnih znanstvenih institucij nemoteno deluje. Raziskave nekaterih institutov Švedske akademije znanosti so prepričljivo dokazale, da samostojne znanstvene delavnice tudi v zahodni Evropi bistveno sodelujejo pri temeljnih raziskavah. Zdi pa se, da ta dejstva, kakor tudi opozorila iz tujine, pri odgovornih niso naletela na primeren odziv. Večinoma le čakajo, da bo vse skupaj mimo, seveda tako, da se bo končalo dobro za njih.

Vse kaže na pavšalno ukinitve vseh institutov Akademije znanosti v najkrajšem možnem času, s čimer bo ogrožen najpomembnejši in najproduktivnejši del celotnega znanstvenega potenciala države. Če upoštevamo posledice ukinitve nekaterih družbenih znanosti po »praškem poletju 68«, nekatere podobne odločitve v drugih državah, in cas, potreben za normalno rast posameznih znanstvenih disciplin, nam mora biti jasno, da bo za ponovno vzpostavitev normalnega znanstvenega dela potrebnih nekaj desetletij. Izkušnje s posledicami prihoda nacizma, fašizma ali komunizma na oblast so na področju znanosti grozljive. Bodo tudi prihod nove oblasti spremljale podobne posledice? Upajmo, da ne! V mnogih čehoslovaških dnevnikih je bil objavljen poziv velike skupine znanstvenih delavcev, da naj se zaustavi ta za znanost, inteligenco in duhovno ustvarjalnost nasploh morilski pohod najmračnejših sil politične scene, ki nameravajo poravnati svoje račune na hrbtih intelektualcev.

Poleg tega poziva znanstveni delavci javno predstavljajo svoja videnja reorganizacije in bodočega razvoja znanosti v ČSFR. V njih prevladuje prepri-

čanje, da je treba pravico do odločanja o znanosti in odgovornost zanjo prepustiti samim znanstvenikom, njihovim raziskovalnim skupinam in medresorskim koordinacijam. Predlagajo ohranitev večine akademskih institucij, hkrati pa poglobitev njihovega deleža pri izobraževanju univerzitetnih diplomantov. Akademija naj omogoči diplomantom visokih šol in fakultet boljše možnosti znanstvenega vzpona v sodelovanju s samostojnimi univerzami. Instituti se ne bi smeli omejevali le na sodelovanje s posameznimi visokošolskimi ustanovami, ampak aktivno sodelovati s celotno mrežo čehoslovaških univerz, pa tudi z inozemstvom. Podiplomsko izobraževanje diplomantov naj preseže razliko med nivojem visokošolskega študija in zahtevnostjo znanstvenih dognanj, ki je povsod po svetu v trajnem porastu. Akademija naj postane hkrati sodelavec in tvoren oponent bodočemu razvoju znanosti na visokih šolah. Imeti mora progresiven način dodeljevanja finančnih sredstev, ki bo pometel tudi z ostanki neproduktivnih delavcev, ki so svoje »toplo« mesto v Akademiji dobili kot nagrado za službenje komunističnemu režimu (v akademskem senatu sedi nekaj sto »zaslužnih« ljudi, večinoma preverjenih partijskih kadrov, ki zaradi preferenc letno dobivajo skupno nekaj milijonov dolarjev) itd.

Pred Akademijo je mnogo nujnih nalog, njihova rešitev pa nikakor ni ukinjanje njene vloge v družbi. Od izhoda boja za obstoj Akademije v ČSFR bo v marsičem odvisna tudi usoda akademske znanosti v drugih vzhodnoevropskih državah, kjer se diskusije na to temo šele začnajo. Če bo Čehoslovaška že imela primat, upam, da to ne bo primat pri ukinjanju znanstvenega dela na vzhodu Evrope. Inteligenca in študenti, ki želijo najti svoj bodoči prostor na področju znanosti, prav gotovo ne zaslužijo take usode — namreč odhoda večine intelektualnega potenciala ČSFR v inozemstvo. Od tega razpeta bi imeli nedvomno korist vsi razen Češke in Slovaške.

V razpravah o zgodovini in ideologiji navadno govorimo o tem, koliko ideologije zgodovinar vnaša v svoje početje, priporočajo, naj bi se svoji lastni ideologiji čim bolj ogibal, kakor da bi lahko preskočil svojo senco... itn. Manj se posvečajo vprašanju, ki je pravzaprav težje in, vsaj na prvi pogled, pomembnejše: kako je z ideologijo v samem »predmetu« zgodovinarstva? Zgodovinarjeva osebna ideologija navsezadnje ni tolikšen problem, kakor bi nemara lahko sodili po zavzetosti, s katero se zgodovinarji z njo ukvarjajo: količjak pozoren bralec bo svojega zgodovinarja kaj kmalu »prečital« — in čim bolj bo zgodovinar celoten pomembnejši, vsekakor pa zabavnejši, tem večje bo bralevo veselje, ko ga bo naposled, neizogibno, »ujel«. Glede na diskurzivno naravo zgodovinarjevega početja lahko namreč upravičeno dvomimo, da bi zgodovinar brez ideologije lahko sploh kaj naredil. Seveda se prek svojega »predmeta« s svojo ideologijo ves čas bode, to je nemara celo ena pomembnejših, vsekakor pa zabavnejših razsežnosti njegovega dela — a brez ideologije pač ne more: recimo, da je ideologija a priori zgodovinarjevega početja, nujna sestavina njegovega izdelka — a tudi nujen moment pri vzpostavljanju njegovega »predmeta«.

Medtem ko se, nasprotno, zdi, da ideologija ali ideologije v predmetu zgodovine prav **onemogoča** vzpostavitev zgodovinskega »objekta«. Kar je paradoks — kaj drugega kakor trk, spopad in nelagodno sožitje ideologij pa zgodovina navsezadnje sploh je?

Tule bomo k večjemu vprašanju zgodovinarstva prispevali le obrobno opombo; tisto, kar nam je prišlo na misel ob temle Momiglianovem stavku (Razprava iz historiografije II, Studia humanitatis, Ljubljana 1989, str. 32): »Palatinski pomerium se je morda pokrival z itinerarjem Luperkov na njihovem praznovanju — ali pa ga je iz njega deduciral kakšen spekulativni starinoslovec pozne republike«.

Momiglianov problem je, v kateri smeri poteka »vzročna povezanost« med dvema članoma: ali sta Luperka tekla po svoji poti, zato ker je ondi nekoč tekla prvotni pomerium, sveta mestna meja; ali pa so poznejši Rimljani mislili, da je ondi nekdanji pomerium, zato ker sta po tisti poti tekla Luperka.

Popperjevo mnenje, da zgodovina ni znanost, se opira epistemološki dokaz, da zgodovina ne more priti do formuliranja zakonitosti, ker se vselej ukvarja le s posamičnostmi; Momiglianov problem se sicer tudi ukvarja s »posamičnostma« — a ker sta ti posameznosti ustanovi, instituciji, in torej vsebujeta moment občosti, bi bilo vsaj načelno mogoče pričakovati, da je med njima mogoče določiti strukturen odnos, nemara celo na način »strukturne vzročnosti«.

A zadeva je zapletena, celo bolj, kakor domneva Momigliano; možnosti je namreč več, celo več kakor dve:

1. Luperkalije so bile ritual, povezan s sveto mestno mejo; pot, po kateri sta tekla Luperka, je pomerij (Momiglianova prva domneva).

2. Ko se je zgubil spomin na prvotni pomen Luperkalij, so Rimljani za pot Luperkov neupravičeno menili, da je prvotni pomerij; ta pot torej ni pomerij, samo Rimljani so neutemeljeno mislili, da je (Momiglianova druga domneva).

3. Luperkalije sprva niso imele zveze s pomerijem, a ko se je zgubil spomin na njihov prvotni pomen, so Rimljani vzpostavili povezavo, in Luperka sta poslej tekla po poti, kjer je nekdanji pomerij, za katerega traso so Rimljani sicer vedeli iz virov, ki so bili od Luperkalij neodvisni. Pot Luperkov je tedaj vodila po isti trasi kakor pomerij, četudi je bila zveza med obema trasama brez utemeljitve. — Privlačno pri tej možnosti je, da se zvede na možnost 1, četudi prehod omogoča »napačna predstava«. A po tem, ko bi se Rimljani — hipotetično — »zmotili«, bi bile Luperkalije ritual vrste, kakršno opisuje možnost 1. Zgodovinar, ki ne bi ugotovil, da so se Rimljani »zmotili«, bi lahko sklepal po hipotezi 1, četudi bi bila resnična samo hipoteza 3. »Zmotila Rimljanov« bi namreč v tem primeru postala »del zgodovine«, zato ker bi se zgodila v okviru rituala, ne pa »čistega« zgodovinskega premisleka.

4. Luperkalije niso imele zveze s pomerijem, in Rimljani so to vedeli; po naključju je pot Luperkov peljala po trasi nekdanjega pomerija, ki pa so jo Rimljani pozabili; pozneje so iz napačne podmene, da so Luperkalije povezane s pomerijem, prišli do mnenja, da je pot Luperkov trasa pomerija. To mnenje bi bilo po naključju pravilno. — Pri tej možnosti ni privlačno le to, da je mnenje poznejših Rimljanov lahko za zgled, zakaj utemeljeno resnično verjetje, **justified true belief**, ni prava vednost; možnost je zanimiva tudi, ker bi zgodovinar, ki bi ugotovil, da so se Rimljani glede zveze med Luperkalijami in pomerijem zmotili, opustil tudi sicer pravilno mnenje, da Luperka tečeta po pomeriju.

»Dejanski položaj« (koicidenca poti Luperkov in pomerija) bi bil pri možnostih 3 in 4 isti; tudi zmota Rimljanov (neupravičena povezava Luperkalij s svetno mejo) bi bila ista; a zgodovinarjev sklep bi se razlikoval. Glede na našo formulacijo možnosti 3 in 4 je videti, kakor da bi bil zgodovinarjev sklep odvisen od kakovosti rimske vednosti: pod 3 je bila vednost prava, pod 4 pa je bilo samo (pravilno) verjetje, ki je izhajalo iz napačne podmene. A zdaj si lahko zamislimo tudi drugačna poteka:

3.a. Zgodovinar ugotovi, da so Rimljani neupravičeno povezali Luperkalije s pomerijem; hkrati se zgodovinarju niso ohranili viri, na podlagi katerih so Rimljani vedeli za pravi pomerij. Torej: zgodovinar »upravičeno« zavrne pravilno umestitev pomerija.

4.a. Zgodovinar ne ugotovi, da so se Rimljani zmotili, ko so Luperkalije povezali s pomerijem; o naključnosti koicidence seveda nima pojma. Torej: zgodovinar na podlagi od Rimljanov podedovane zmote pride do pravilnega sklepa. Ali lahko rečemo, da zgodovinar »ve«, kje je potekal pomerij? ali nemara moramo reči, da ima o tem samo »pravilno mnenje«?

POJASNILO

Luperkalije so bile zelo star rimski obred. Obhajali so ga 15. februarja; ime meseca pride od februo, čistim — mesec februar je torej mesec »čistilec«. Dnevi od začetka meseca do Luperkalij so veljali za nečiste. 15. februarja so se čistilci zbrali pri Luperkalu, votlini na rimskem griču Palatinu, kjer naj bi bila volkulja odgojila Romula in Rema. Žrtvovali so kozo in psa. Dva izbrana mladeniča (Luperka) iz določenih »družin«, ki so edine imele pravico, da dajejo Luperke, so namazali s krvjo žrtvovanih koz; potem so jima kri otrli z volno, namočeno v mleko; pri tem sta se morala smežati; dečka sta se potem odela v kožo žrtvovanih koz, a le toliko, da sta si pokrila osramje, preostale kože so razrezali na jermene. Dečka sta gola tekla okoli Palatina in z jermeni udarjala vsakogar, kogar sta srečala. Po nekaterih poročilih sta udarjala tudi po rastlinah in živalih, njun udarec naj bi namreč zagotavljal plodnost. Mlade ženske so se jima nastavljele na pot, da sta jih natepla — to naj bi jim pomagalo, da zanosijo in lahko rodijo. Korobacem Luperkov so pravili februa, »čistilci«. Glede pomena obreda in njegovih posamičnih sestavin je bilo že v antiki veliko uganjanih.

Samuel Grajfoner, Sedeča figura 150 x 100 cm, 1990

Samuel Grajfoner je bil rojen 8. septembra 1962 v Mariboru. Po končanem študiju kiparstva na ALU v Ljubljani se je odločil za podiplomski študij na specialki za grafiko pri prof. Branku Suhyju in prof. Lojzetu Logarju.

Je član DSLU. Udeležil se je številnih razstav doma in v tujini. Za svoje umetniško ustvarjanje je prejel

— Prešernovo nagrado za umetniške dosežke na področju grafike, ALU Ljubljana

— nagrado 5. bienala študentske grafike, Beograd

— ocenitev internacionalnega odbora na 18. mednarodnem grafičnem bienalu, Atene (prof. Giorgio S. Marcou)

— priznanje na razstavi Slovenske grafike v Ljubljani januarja letos

DINOZAVRIJADA O KRITIKI

KDOR POSLUŠA TE MOJE IZREKE Z
RAZUMOM,
BO NAPRAVIL VELIKO DEL, VREDNIH
DOBREGA MOŽA,
VELIKO SLABIH PA BO OPUSTIL.
DEMOKRITEOS DK 68 B 35

UVOD: POŠAST NA POHODU JE...

Popolnoma odkrito in vase sigurno lahko rečemo, da obstaja v umetniških krogih, pri bralcih, gledalcih in še marsikom »preparat«, ki dviga laze: Vsekakor nimam v mislih novega odenka gela ali laka za laze. Gre za povsem preprosto sredstvo — besedo: kritika. Rekel sem besedo in ne pojem, kajti ta mala, za marsikoga pikolovska distinkcija je v tem kontekstu — jabolko spora.

Ko sem že navrgel kost za glodanje, spregovorimo o destruktivnem mehanizmu, bolje rečeno avtomatizmu, ki ob dražljaju besede kritika ali kritik tako refleksivno utrdi lasišče: Pri vsakem povprečnem bralcu beseda kritika sproži ekvivalentno reakcijo v spominskem registru, ki navzven poje kritike: Pojem kritike je potemtakem v njihovi bujni ali borni domišljiji pošast, ki na svojem manifestativnem pohodu trga in gazi vsepovprek. Ni važno tako, kaj, kje in koga trga, važno je samo eno: Trgal!

Če se za konstruktiven potek razprave, kot veliki ljubitelji živali, postavimo na stran teh uničujočih dinovzrov in jih poskušamo braniti, potem se nam bosta odprli dve polji, gledišči, ki nas interesirata: Ker smo res veliki ljubitelji živali, nadaljujmo diskurz o kritiki, problem, ki nas trenutno tišči, kar z dinovzri. O dinovzrih vemo, da so živali pred toliko in toliko milijoni let, in da so bili sila veliki: Ta prvotna informacija bo večino, glede na dejstvo, da imamo vsi bujno domišljijo, vodila v sodbo, da so bili dinovzri strah in trepet vsega, kar je lazilo. Vsaka žival, ki je prišla našemu lačnemu orjaku naproti, je lahko bila eventualna večerja. Napačno.

Nekateri površni opazovalci zoologije bodo rekli, da mnogim beseda dinovzri projicira napačen pojem: Večinoma so bili vsi dinovzri rastlinojedi. Izjema je le Tyrannosaurus rex, ki je zares bil mesojed. Splošna sodba torej ni možna.

Naj ta diskurz končam, da nas bo pot vodila do sklepov: Metode, s katerimi se bomo postavili enkrat na stran občinstva, drugič na stran kritika, da bi raziskali, zakaj je prišlo do napačnega pojma o avtomatizmu, ki ga je sprejela beseda kritika ali kritik, bodo analiza, analogija, dedukcija in indukcija.

I. KRITIKE TEHNE

Da ne bo že prvi skok v kraljestvo dinovzrov pristranski, začnimo s slovarsko definicijo kritike. Sruk v »filozofskem izrazju in repertoriju« ponuja naslednjo razlago besede kritika: »kritika gr. kritike tehne; krino — izbiram, so-dim, ločim. Sposobnost ocenjevanja presoje.«¹ Seveda iz te izhodiščne postavke zvemo poleg razlage besede zelo malo. Lahko rečemo celo drugače: iz razlage besede vidimo, da nam je v zvezi s kritiko veliko neznanega. Ne vemo, kdo je lahko kritik in kaj, ter kako se to dela. Nemara bi bi-

lo na tem mestu omeniti Prešerna. Njegova pesem »Apel in čevljar« nam je v neki meri zelo dobro vodilo, predvsem tisto slednje, kar v pesmi omenja: »Le čevlje sodi naj Kopitar!«² Recimo, da je Prešeren v teh nekaj besedah povedal zelo veliko, oziroma povedal je to, kar nas trenutno zanima. Zato si pogledajmo dano vsebino pobleže: Če naj čevljar popravlja obuvala, potem mora vsak obrtnik opravljati svojo obrt. Še več: Strogo se mora držati polja lastnega predmeta. Torej se od tega polja ne sme oddaljevati. Podobno je s kritiko.

Oglejmo si, kaj o tem problemu pravi Aristotel. »... kritika je vrsta dialektike in ima v vidu ne tistega, ki zna, temveč tistega, ki ne zna, a daje videz, da zna.«³ Iz tega brz uvidimo tudi prvo nalogo kritike: Kakor Prešeren v »Apelu« poziva Jerneja Kopitarja, naj bo dosleden v svojem ocenjevanju, naj ne zahaja iz svojega polja v tuj zelnik, tako mora tudi kritik opozarjati tiste, ki dajejo videz, da poznajo svoje delo.

Na ta problem Aristotel opozarja tudi v Poetiki, ko našteva tri načela, katera mora kritik upoštevati. Tretje načelo se glasi takole: »Protislovja v pesnikovih besedah moramo raziskati po isti metodi kot nasprotnikove argumente v znanstvenih razpravah. Najprej moramo ugotoviti, ali gre res za isto zadevo, v isti zvezi in v istem pomenu. Šele potem lahko trdimo, da je pesnik zašel v protislovje sam s seboj in s tem, kar utegne razumen bralec razbrati iz njegovih besed.«⁴

Iz eksegeze Prešernove pesmi smo videli aristotelsko podlago, ki pa je sčasoma postala le še floskula. Kritična etika določa predmet oziroma njeno področje, kot pravi Macherey, katero je nujno ocenjevati z merili, ki so lastna področju.⁵ Vendar je to očitek kritičnemu neznanju, ki je še danes prisotno.

Glavni razlog, da občinstvo pojmuje kritiko kot raztrgalno, je v paradoksu kritike: Paradoks kritike govori o tem, da kritika ne more biti negativna;

1. Ker umetniško delo brez ocene kritike nima statusa umetnine. (»Kritikova ocena je s tem, da je, pomeni pozitiven element, ki eliminira negativnega.«)

2. Ker temeljni principi kritike kritiku naročajo, da se mora držati Aristotelovega pravilnika o nujnem in skupnem podajanju pozitivnih in negativnih faktorjev...⁶

Sedaj, ko smo razjasnili prvi korpus problemov, ki so vzrok, da se ob besedi kritika ali kritik avtomatično pojavi napačen pojem, preidimo na drugega: V tem trenutku nam je jasno, kakšni so metodološki pristopi kritika do področja. Paradoks kritike konekconceve dosledno priča na strani dinovzrov, a kljub temu obstaja vrzel med njimi in občinstvom. Če smo do sedaj razčlenili osnovna določila, katera naj bi kritik upošteval, bralec pa poznal, potem vrzel med kritikom in bralstvom nastaja — Lévi-straussovski rečeno zaradi »odsotnosti komunikacije«⁷. Problemsko polje odsotnosti komunikacije v tem kontekstu lahko definiramo kot način in obliko podajanja kritike.

II. MREŽA

Donald Burton Kuspit⁸, trenutno eden najbolj priznanih ameriških umetnostnih kritikov: V intervjuju za beograjski Moment je Kuspit izrecno poudaril, da je glavni manko kritikov odsotnost poglajljene analize. Zaradi tega se kritiki po njegovem mnenju delijo na dve skupini: Prvo skupino sestavljajo tisti, ki so dobesedno »propagandni agenti«.⁹ »Pri tej kritiki obstaja določen farsičen camp moment, ki je do določene mere v redu. Toda postal je nihilističen in na slab način destruktiven. Ta kritika vse izenačuje, poravnava. Obstaja tudi druga vrsta kritike... to so tisti, ki so preveč intelektualni.«¹⁰

Kaj se torej skriva za tem dvema vrstama kritikov? Kritika je v nekem smislu vrsta retoričnega diskurza, ki naj bi z analizo področja bralca prepričala v verodostojnost ocene. A brz, ko vnesemo v kritiko problem retorike, potem vnašamo direktno tudi lastninska razmerja. Kot pravi Barthes, je retorika nastala iz lastniškega prava¹¹ in je bila dolga stoletja privilegij višjih slojev.¹² Potemtakem je kritika neke vrste prodajanja, saj mora kritik bralca prepričati z diskurzom, da si stvar ogleda, da vstopi v lastninski odnos. Iz tega zaprtega kroga kritika ne more izstopiti. Lahko pa je, kot implicira Kuspit, vanj bolj in namerno ujeta.

Drug aspekt, ki izhaja iz retoričnega diskurza v kritiki, je oblika: Prvotni, Koraksov model retorike, ki je vključeval petero delov — 1. eksordij; 2. naracija ali akcija (pripoved dejstev); 3. argumentacija ali dokaz; 4. digresija; 5. epilog¹³, se do dandanes v obliki kritičnega eseja ni spremenil. Sodobni pristop k področju je naskok v teh delih, ki ga sestavljajo — uvod, dokazno gradivo, sklep.¹⁴ Notranji ustroj sodobnega eseja je podrejen paradigmatski strukturi štirih delov: prvi eksordij in zadnji epilog vsebujeta strastne prijeme, drugi in tretji del — narratio in confirmatio, dokazne argumente. Ta paradigma omogoča piscu pravo analitično razgradnjo, torej kratek povzetek vsebine, analizo historičnih mest oziroma spodsrljajev, in postavitev področja v sfero idealnega. Kot šolski primer nam v tem kontekstu lahko služi Althusserjeva kritika »Piccolo, Bertozzi in Brecht.«¹⁵

Bralec, na čigar stran v gledanju smo se sedaj postavili, v svojem povprečnem znanju take zvrsti podajanja kritike ne bo lahko prebavil. Glavna očitka, ki ju bo navedel, bosta:

1. nerazumljivost kot očitna posledica premajhne splošne razgledanosti, neznanja;

2. nezanimivost tako dolge študije, ki večini vzame voljo do branja, saj si želijo kratke in jedrate informacije.

Iz predočenega lahko sklenemo, da so eseji, podrobna kritična analiza, namenjeni ožjemu krogu bralcev — poznavalcev, ki bodo dolgo in široko razgradnjo pripravljene prebaviti in jo bodo zaradi svoje želje po branju kritik tudi iskali v strokovni, specializirani literaturi. S tem pa namreč naš problem še ni razrešen: še vedno nismo našli priklad-

ne oblike podajanja kritike — povprečnemu bralcu. Ta vrsta kritike se v praksi pojavlja v dnevnem časopisu: Ker je število informacij v vsakem dnevniku omejeno, se mora ocena podati v 35 do 70-tih vrsticah. Prostorska stiska, omejenost v tem primeru zahteva drugačen način podajanja tematike: Kritiki je omejen na izbiro med tremi načini podajanja dogodka.

a. INDICIRANJE: z indiciranjem imam v mislih pristop, ki ohranja vse bistvene značilnosti eseja, z razliko, da se avtor ne loti podrobne eksegeze problemov, temveč jih samo naznači, indicira. Slaba lastnost razlage z indiciranjem je nabitost informacije: Besedilo je tako zgoščeno, hkrati polno tujk, da je na udaru zopet — povprečen bralec.

b. PARTIKULAREN PRISTOP: druga možnost med kratkimi informativno kritični pristopi, daje v analitični fokus en določen problem, ki je na področju izstopajoč, nov ali najzanimivejši. Ta vrsta sporočila je za bralca prikladnejša, bolj razumljiva, a je njen manko v nepopolnosti. Ne celostnost informacije ima lahko tudi pozitiven efekt v manku: delna informacija bralca, ki naj bo v naši predpostavki pasiven, iritira do točke, da si sam ogleda tisto, kar misli, da je kritiku ušlo in s tem tudi njemu samemu.

c. KONCEPTIRANJE: načelo koncepta v kritiki postavlja v funkcijo označevalca temeljni pojem področja, ki skozi lastno eksegezo v sistem poveže tudi ostale. Slaba stran, če se nekoliko duhringovsko poligramo, omenjenega pristopa, je v veliki možnosti, da oris postane preohlapen, da informacija postane preveč abstraktna, kar potem hegllovsko, kot v prejšnjih pristopih, prehaja v aufhebung, negacijo negacije, torej, da se pasivni bralec aktivira v kurioznega gledalca.

Nedvomno je vprašanje aufhebunga v kritični praksi kot efekta pri gledalcu vprašljivo, tu še nedorečen. A ga pustimo za sladki epilog. Že od trenutka, ko smo v razpravo vpotegnili famozno Prešernovo cvetko o kopitarjih, in ko smo se soočili s Kuspitovo neizprosno zahtevo po analizi v kritiki, nam je med vrsticami, simptomatno, ušlo vprašanje obrtništva. Če se mora vsak obrtnik držati polja svoje »artesa«, potem se mora temu podrejati tudi kritik. Bistveno pri tem je naslednje: Sedaj, ko smo našli oblike in načine podajanja vednosti v kritični praksi in ko vemo, da je analiza področja nujna, lahko sigurno zatrdimo, da kritična obrt brez naštetih oblik analiziranja, sporočanja, sploh ne more obstajati. V nasprotnem primeru kritika ni več umetnost, temveč brezskrbno blebetanje starih branjev z vrabci.

Na naši poti raziskovanja in razreševanja avtomatizma, ki ob dražljaju besede kritika ali kritik vodi do napačnega pojma, smo večino problemov že postavili, vsaj okvirno, na raven idealnega. Ostaja nam le še zaključni akord.

III. TOLLENDUM ESSE OCTAVIUM¹⁶

Po tem, ko smo večji del razprave vrtali nafto na polju kritikov, je zadnji trenutek, da napravimo vrtno tudi na polju občinstva. No, če damo roko na srce, smo že prišli do točke, ko smo dali pod vprašaj problem aufhebunga: Michel de Montaigne v Esejih, v poglavju »Različna pota nas vodi-jo k istemu cilju«¹⁷, govori o dveh karakterijih, ki ju lahko kjerkoli v življenju srečamo. Prvi so ponižni in uslužni, drugi drzni in kljubovalni, vendar tako eni kot drugi dosežejo isti cilj. Recimo.

Vzemimo dva gledalca, bralca, dveh različnih karakterjev: njuna izobrazba in ljubezen do umetnosti sta enaka. Bereta kritike!

Če vzamemo pod lupo dve različni situaciji, v katerih oba najprej gledata določeno področje umetnosti in kasneje bereta kritiko, ter situacijo, ko najprej bereta kritiko. Nemogoče bi bilo, da bi med predstavo in po njej naša subjekta videla vse nianse področja, a obstaja možnost, da to gledišče ob branju kritike razširita. V drugi situaciji, ko najprej kritiko bereta, se bosta na podlagi dane informacije tudi odločila. Bistvena pozicija, gledišče pri subjektih, je njuna drža: od njiju je odvisno, ali kritiko sprejmeta ali ne, ali se po branju kritike odločita za ogled dogodka ali ne.

Splošno je znano, da imajo kritike ali vzgojni ali prostomnenjski učinek: odziv je odvisen od subjekta. Kaj pa je z ostalimi, ki ne zapadajo v razred naših subjektov; večina obupa pred zahtevnim branjem kritik ali pa če kritike prebere, prevzame mnenje. Vse to implicira na ugotovitev, da je subjektov z držo, z lastnim mnenjem, zelo malo. Tako stanje je razumljivo, ker je umetnost stvar prestigea; ne glede, ali gledamo področje kulture ali subkulture, še vedno velja za umetnost in pristop občinstva k njej stara Pita-gorova pripoved o Olimpijskih igrah: Nekateri si prizadevajo, da bi zmagali in posli slavni, drugi prodajajo sadje, da bi obogateli, a VEČINA samo gleda. Ta večina, ki gleda, stvari ne zaznava spekulativno, temveč čutno.

CONCLUSIO

Ugotovitve, do katerih smo postopno prišli, kažejo, da ima kritika funkcijo idealnega: Vzroki, ki postavljajo kritiko pod lupo kot dinovzre, če jih še enkrat naštejemo: paradoks kritike, obrtništvo in metodološka dodelanost, oblika in način, so njeni sestavni deli. Vendar splošna izobrazba na tem mestu šepa: ljudje imajo zgrešene pojme tako o kritiki kot o dinovzrih, zato nemalokrat analize področij zasijejo kot samozadostno sonce...

VIRI IN LITERATURA:

ARISTOTELES, Organon, Kultura, Beograd 1970
Poetika, CZ, Ljubljana 1982
BARTHES, Roland, Retorika Starih in elementi semiologije, SH, Ljubljana 1990
GORENJSKI GLAS, Kranj 1990, (Kukovica, Tomaž, Norec in luna — podleteli poskus alterantive)
LEVI-STAUBS, Claude, Oddaljeni pogled, SH, Ljubljana 1985
PREŠEREN, France, Poezije, DZS, Ljubljana 1949
MOMENT, Beograd 1986, št. 6/7
MONTAIGNE, Michel de, Eseji, Kondor, Ljubljana 1960
ZBORNIK, Beseda, dejanje, svoboda, Analecta, Ljubljana 1990
Zbornik, Ideologija in estetski učinek, CZ, Ljubljana 1990

OPOMBE

¹ Sruk, Vlado, Filozofsko izrazje in repertorij, PZ 1980, str. 188

² Prešeren, France, Poezije, DZS, Ljubljana 1949, str. 162

³ ... kritika je rod dialektike, i ima v vidu ne onoga ko zna, nego onoga ko ne zna, a izaziva privid da zna. Aristoteles, Organon, Kultura, Beograd 1970, str. 606

⁴ Aristoteles, Poetika, CZ, Ljubljana 1982, str. 111

⁵ Če rečemo, da [....] kritika proučuje umetnine, to pomeni, da ji dajemo področje, ne pa predmeta; to pomeni, da jo imamo že na začetku za umetnost, ne pa za obliko vednosti. Zbornik, Ideologija in estetski učinek, CZ, Ljubljana 1980, str. 147

⁶ Kukovica, Tomaž, Norec in luna — spodleteli poskus alterantive, Gorenjski glas, Kranj 1990

⁷ Lévi-Strauss, Claude, Oddaljeni pogled, SH, Ljubljana 1985, str. 2

⁸ Donald Burton Kuspit: Rojen je bil 1. 1935 v New Yorku. Študiral je filozofijo na Univerzi v Yalu, kjer je l. 1957 magistriral. Leta 1960 je doktoriral v Frankfurtu ob Maini pri Adornu. Kasneje je postal še doktor znanosti v umetnosti: l. 1964 — magistriral na Državni Univerzi v Pensilvaniji in doktoriral sedem let kasneje na Univerzi v Michiganu.

⁹ Moment, Beograd 1986, št. 6/7, str. 42

¹⁰ Kot takve kritike postoji izvestan camp moment, i do izvesne mere, to je O. K. Ali on je postao nihilistički i na loš način destruktivan. Ta kritika sve izjednačuje, poravnjava. Postoji i drugčija vrsta kritike. a to su oni koji su suviše intelektualni. Ibidem, str. 43

¹¹ Okoli leta 485 pred Kristusom sta sicilski tirana Gelon in Hieron zapovedala deportacije, preselitve prebivalstva in razlastitve, da bi poselila Sirakuzo in nagradila najemne vojake; potem ko ju je demokratična vstaja vrgla z oblasti in so hoteli obnoviti status quo ante, je prišlo do neštevilnih pravnih, saj lastninske pravice niso bile več razvidne. Te pravde so bile nove vrste: v njih so odločale velike ljudske porote, ki jih je bilo mogoče prepričati le z »zgovornostjo«. Barthes, Roland, Retorika Starih, Elementi semiologije, SH, Ljubljana 1990, str. 18

¹² ... retorika je privilegirana tehnika (kdor si jo hoče pridobiti, mora namreč plačati), s katero si vladajoči razredi zagotavljajo lastnino nad besedo. Ibidem, str. 14

¹³ Ibidem, str. 19

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Zbornik, Ideologija in estetski učinek, CZ, Ljubljana 1980, str. 272—293

¹⁶ Zbornik, Beseda, dejanje, svoboda, Analecta, Ljubljana 1990, str. 30

¹⁷ Montaigne, Michel de, Eseji, Kondor, Ljubljana 1960

Samuel Grajfoner, risba 140 × 100 cm

Samuel Grajfoner, risba 140 × 100 cm (oglj, vosek, tisk, barva)

MED ABSOLUTNIM IN RELATIVNIM (IN ČERI, KI SPREMLJAJO TO RAZMERJE)

Pravzaprav se naslov že sam razkriva, ker je razmerje lahko samo relativno. In ker bodo tukajšnje postavke posledice subjekta, ki s svojim SUB razkriva svojo relativno predpostavko, ter ob dejstvu, da bi naj bila moderna družba intersubjektivna, gredo simpatije v prid relativnosti.

Relativno deluje tako znotraj subjekta (refleksivno), kot zunaj njega. Refleksija znotraj subjekta, ali če rečemo samorefleksija (reflexio completa, sebevidnost...), bi teoretsko na subjekt lahko delovala shizofreno, ker znotraj subjekta vzpostavlja razmerje (najmanj) dvojnosti zaradi učinkov, ki jih proizvaja in se manifestirajo v obliki analize in sodbe. Vsaka samorefleksivna sodba namreč vsebuje samopotrditev ali pa (vsaj delno) samozanikanje, eno in drugo pa vzpostavlja najmanj bipole, katerih kohezivni element je prav relacija, ki je omogočujoči pogoj sodbe. Na dnu analize se skriva dvojni paradoks. Prvi je v tem, da reflektivnost, ki sproža večpolarnost in je postulator relativnosti subjekta, nanj ne deluje shizofreno, pač pa konstitutivno, in drugi je v tem, da logična posledica refleksivnosti (relativnosti), to je sodba, znotraj relativnega že ustvarja polje absolutnega, ker zahteva verovanjsko ozadje in občeveljavnost.

Prvi paradoks ukine že relacija sama. Refleksija (refleksivno) trditve, ali pa potrditev, distancira od osnovne trditve, vez med njima pa je ravno relacija v obliki komunikacije ali samokomunikacije. Po komunikaciji pa samorefleksija deluje na subjekt konstitutivno in ne shizofreno. Z drugo besedo. Človek je lahko človek samo če se zaveda, kar je refleksija, in to pomeni, da brez znotrajsubjektive relacije (refleksije) ni subjekta.

Drugi paradoks pa nam kaže še na druga, bolj temeljna spoznanja.

a) Refleksija (relacija) je možna le na podlagi podvojitve (duplikata) določene teze. Ta duplikat pomeni kritično distanco in dobi veljavo (postane upravičen) šele, ko mu sledi modifikacija glede na osnovno tezo, ali pa potrditev, kar v obeh primerih pomeni sodbo. Torej relacija brez sodbe tu sploh ni mogoča. Sodba pa zahteva verovanjsko ozadje in občeveljavnost, torej univerzalnost in zato pretendira k absolutnosti.

b) Relacija (relatio — vračanje, odnos iz REFERRE — nazaj prinesiti, sporočiti) ne sme in ne more biti operativna samo iz svojega naslova. Da ne izgubi svoje legitimite, mora biti operativna tudi do (proti) svojega naslova. Torej, če naj deluje, mora biti tudi relacija nečemu relativna, kar pomeni, da se mora meriti z nečim, kar ni ona sama, in pri tem ima le eno izpeljavo za absolutno. Med dvema trditvama je relacija in znotraj nje sodba, ki vsebuje elemente absolutnega, kar pomeni, da še ni absolutna in nič več relativna. Absolutno se na tem primeru močno zajeda v relativno.

Zunaj subjekta relacija deluje v smislu intersubjektivnosti in tu se pravzaprav znotraj-subjektova situacija podvoji, le da tu nastopa kot integrirana celota. Prav tako zunaj subjektov relacija deluje na ravni subjekt—objekt, ki je osnovni binom gnoseologije in epistemologije in sploh filozofskega razmisleka.

Intersubjektivnost je multiplicirana relacija. Partnerji relacijskega procesa so subjekti, ki so, oziroma naj bi bili enakopravni. Razumevanje stvarnosti na ravni intersubjektivnosti pomeni vznik humanistike. Če so na ravni znotrajsubjektivega dogajanja stvari še do-

ločljive, eksaktno, pa tu, na ravni intersubjektivnosti, ni tako. Temeljno ločilo je svoboda subjekta. Na ravni znotrajsubjektivega dogajanja svoboda sicer tudi deluje, vendar ta svoboda nima pravice zanikanja refleksivnega dejanja. Če namreč to hoče storiti, potem do refleksivnega dejanja že zavzame refleksivno držo, kar pomeni, da stori to, kar želi imeti za predmet svojega zanikanja in je s tem torej njeno dejanje nikakršno. Na ravni znotraj-subjektivega delovanja, to je na ravni intersubjektivnosti, pa je svoboda avtonomnejša. Osnova intersubjektivnosti je zopet relacija in zopet se ponovi princip absolutnega. Med enim in drugim subjektom tu ni sodba kot na ravni znotrajsubjektivega dogajanja, pač pa POGODBA, ki pa, bolj, ko je razčlenjena po principu subjektov (množičnost subjektov in s tem relacij), bolj teži k univerzalnosti in popolnosti, k občeveljavnosti in s tem tudi pretendira k absolutnemu. Zajeda absolutnega v relativno je z razširitvijo števila subjektov po eni strani vedno manjša, saj se z razširjenim številom subjektov tudi širi skupni imenovalec skupnih določil in s tem obratnosorazmerno manjša funkcija skupnega. Po drugi strani pa se vloga absolutnega vedno bolj krepi, saj multiintersubjektivno zahteva izjemno močan institut delovanja občeveljavnega, univerzalnega, skupnega. Tipi-

čne znanosti, ki urejajo intersubjektivna razmerja, so pravo, ekonomija, sociologija, zgodovina itd. ...

Prav posebni vprašanji intersubjektivnega razmerja sta vprašanje SVOBODE in POGODBE. Prav razmerje binomov svoboda-sodba (v znotrajsubjektivnem razmerju) in svoboda-pogodba tvori tudi razliko v stopnjah absolutnega na teh različnih ravneh. V znotrajsubjektivnem razmerju svoboda ni brezpogojna, saj refleksija sama ni predmet njenega delovanja, v intersubjektivnem razmerju pa je svoboda mnogo manj omejena z objektivnimi merili, zato pa toliko bolj s subjektivnimi. Svoboda enega subjekta je omejena s svobodo drugega subjekta. Gre za aksiom v delovanju intersubjektivnosti. To pa je pogodba, ki išče skupni imenovalec večine subjektov. Vnaša verovanjsko ozadje, občeveljavnost, univerzalnost in s tem absolutno. Subjektom, ki kršijo to pogodbo, ki je sprejeta z večino, na podlagi splošnega verovanjskega ozadja, se odvzame svoboda in niso več (v vsem) svobodni. Pomanjkanje svobode v pomenu znotrajsubjektivnega je torej objektivne, na ravni intersubjektivnosti pa subjektivne narave.

V prvem primeru se absolutno manifestira kot postulat objektivnega, v drugem pa kot

postulat subjektivnega. Bolje rečeno, v prvem primeru je subjekt sprejemalec absolutnega in se temu niti ne more upreti, v drugem primeru pa je akter in ustvarjalec absolutnega. Razlike med tema dvema načinoma absolutnega so podobne kot med profanim in svetim, ali pa med svetim in božjim.

Na ravni intersubjektivnosti gre za skoraj popolno manifestacijo subjekta, tudi iz koncepta absolutnega. V binomu subjekt — objekt pa absolutno že pretendira k Absolutnemu, zlasti pa se slednje manifestira pri odnosu objekt — objekt, kjer vladajo železni determinizmi.

Analiza, ki sledi in smo jo napovedali v začetku, pa je lahko zgolj in samo spekulativna. Dotika se namreč Absolutnega v svojih izključujočih razsežnostih (absolutus — dovršen, popoln, neodvisen, brez pogojev, odnosov omejitev).

Če gre reči, da relativno pretendira k absolutnemu in absolutno k Absolutnemu, potem smo pred zelo neprijetnim vprašanjem za današnji čas. Predvsem zaradi praktičnih posledic. Poskušali bi se distancirati od praktičnih posledic, ki jih bomo omenili na koncu, in ostali na teoretskem nivoju. Ali je nujno, da se vključimo v zgodovinsko filozofske razpredelnice, ko razpravljamo o tem vprašanju? V mislih imam antagonizem med metafiziko in fenomenologijo. Če bi problem močno poenostavili, bi omenil estetiko in umetnost. Ta je delala grškim filozofom precejšnje težave. Pesnike so imeli za sleparje, in ker so sami bili iskanci resnice, so jih imeli še za lažnivce. Za Heraklita in Platona je bila umetnost upravičena le v odnosu do resnice. Ta primera bi nemara lahko služila kot vzorec. Spor je psihološko uporaben in se sploh začne dotikati konceptov življenja in pragmatike. Menim namreč, da je spor med fenomenologijo in metafiziko istega značaja. Metafizika v svojih logičnih predpostavkah analitično pride do tridih konstant, ki so pravo mazilo za pragmatično dogmatski korpus, fenomenologija pa v svoji razsežnosti odpira polje čiste intersubjektivnosti, ki pa absolutnost podredi individualnosti ter reduktibilnosti in v končni konsekvenci zavije v skrajno reducirano hipersubjektivizem. Soočita se torej koncepta smotnosti in nesmotnosti. Primer klasične obdelave tega problema je tudi anahronizem med MITOM in FAKTOGRAFSKO ZGODOVINSKO RESNICO. Vendar anahronizma tu ni. MIT sporoča resnico, s tem, da obstaja velika možnost, da jo bo zgrešilo, ker nikdar ne more zajeti vseh hermenevtičnih krogov predmeta faktografiranja. Obema pa je lastna intenca, in tu gre tudi teoretska meja med absolutnim in Absolutnim. Absolutno je tako absolutno, da mora obsegati tudi relativno, zaobsegati mora celo zahteve sebi in vsebovati odgovore. Skratka, Absolutnega se v diskurzu ne da analizirati niti govoriti, zato ima relativno toliko večjo legitimite. Venar pa ravno to relativno svoje pretenzije po univerzalnosti, občeveljavnosti in splošnosti, po verovanjskem ozadju, ne more skriti.

V teoriji analiza lahko pokaže nase in preko sebe, relativnost pa je merilo vsega, kar je subjektu spoznatno. Intersubjektivnost je torej temelj humanistike, in kot se zdi tudi medčloveškega sožitja. Zelo pomembno je namreč spoznanje, da je človek vreden več kot družba in ideje. Intersubjektivna avtonomija je tu bistvenega pomena. Absolutno in absolutno pa sta pogoj za sožitje na ravni intersubjektivnosti in omogočata občestva.

V pragmatiki je to razliko dobro vzdrževati, da se izognemo večjim pretresom in unifikaciji vseh vrst.

V politiki in o njej pa sploh ni vredno izgubljati besed.

Samuel Grajfoner, 128 x 100 cm

Samuel Grajfoner, grafika 100 x 70 cm (akvatinta in suha igla) Dotik, 1990

MAČKOV ROTOVŽ

Arhitekt Gregor Maček¹ je v letih 1717–1718 zgradil na mestu starega² sedanji ljubljanski rotovž. V njegove mere je vgradil gematrična sporočila.³ Pred menoj je Mačkovo gematrijo razbral že arhitekt Jože Plečnik. Tako ga je prevzela, da je »Stavitelj rotovža« napisal pravo ljubezensko pismo.⁴

Sporočila na fasadi

Fasada ljubljanske mestne hiše⁵ meri v širino 14, v višino pa 37 modulov, ki so dolgi po 33 palcev ali 2 čevlja in tričetrt dunajske veljave.⁶ Mnogokratnika 14 in 37 sta člena v tretjem Fibonaccijevem zaporedju⁷:

1 — 4 — 5 — 9 — 14 — 23 — 37 — ...

Maček je torej proporcionaliral svojo fasado z zlatim rezom.

V modulu, ki ga označuje število 33, in v modularnih mnogokratnikih, 14, 23 in 37, so skrita Mačkova gematrična sporočila. Če jih razvrstimo po lestvici vrednot, se začno z božjim imenom in ljubljanskimi meščani, končajo pa z imenom arhitekta, ki se zahvaljuje Bogu in se zaveda obenem svojega arhitektonskega dosežka in svoje minljivosti.

Začetek in konec sporočil sta skupaj v številu 37. Presveto ime IESOUS po grškem ključu⁸ velja 888 ali 24-krat več⁹:

I H Σ O γ Σ
 $< 10 + 8 + 200 + 70 + 400 + 200 = 888 >$

Simbol minljivosti, število 666, imenovano tudi število zveri,¹⁰ pa je enako 18-krat več¹¹:

OPOMBE:

¹ Gregor Maček, 1682–1775, je bil odličen slovenski baročni arhitekt. Glej: Šumi N., **Gregor Maček, ljubljanski baročni arhitekt**, Ljubljana, 1958. Isti, **Ljubljanska baročna arhitektura**, Slovenska matica, Ljubljana, 1961.

² Staro ljubljansko mestno hišo so začeli zidati leta 1484. Postavil jo je ljubljanski stavbenik Peter Bezljaj. Glej opis v: Gruđen J., **Zgodovina slovenskega naroda**, Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1910, str. 512–513, kakor tudi v knjigi Valvasor J. W., **Die Ehre des Herzogtums Krain**, 1689, III. Theil, str. 671: Das Rathhaus in Laybach.

³ Gematrija je prevajanje črk v števila in obratno. Maček je kodiral svoja gematrična sporočila z grško latinico, kjer A velja 1, B 2, C 3, D 4 ... P 16, Q 17, R 18 ... V 22, W 23, X 24, Y 25 in Z 26, le božje ime je zapisal z grškim alfabeto. Treba je vedeti vsaj še to, da gematrična števila, ki so 2-, 3-, 5-krat večja ali manjša, (lahko) pomenijo isto, in pa to, da je v navadi prerazdeljevanje: zvečanje ene gematrične številke je treba izravnati z zmanjšanjem druge. Glej: Kurent T., **Gematrija v merah arhitekture na Slovenskem**. — **Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 10**, Slovenska matica, Ljubljana, 1989.

⁴ Jože Plečnik, 1872–1957, nam je zapustil bežne ocene nekaterih vidnih stavb. Najdaljša med njimi je ocena Mačkovega rotovža, ki je prerasla v občudovanja polno hvalnico Stavitelju rotovža. Glej: Stelè F., **Arh. Jože Plečnik v Italiji**, Slovenska matica, Ljubljana, 1967, 248–250.

⁵ Mersko kompozicijo fasade so kot vajo pri predmetu Teorija arhitektonskega oblikovanja in kompozicije analizirale študentke Tanja Barle, Mateja Simčič in Petra Rabič.

⁶ Študentke so izmerile, da je modul dolg dva in pol beneška čevlja. **Piede veneziano** meri 0,347 m, njihov modul bi torej vemeril 0,8675 m. **Wiener Fuss** pa meri 0,316 m, modul 2' 9" pa 0,8635 m.

⁷ Filius Bonacci, 1180?–?1285, je prvi v evropski civilizaciji obravnaval aditivna zaporedja v knjigi **Liber abaci** in jim s tem dal svoje ime. Razmerja med sosednjimi členi Fibonaccijevih vrst se bližajo zlatemu rezu.

Število 33 velja toliko kot arhitektovo ime, MAČEK,¹² s svojo trikratno vrednostjo pa se zahvaljuje: DEO GRATIAS šteje 99. Zaradi lažjega razumevanja bom gematrično seštevanje teh treh besed nazorno prikazal, vsa naslednja sporočila pa si lahko bralec sešteje in prekontrolira sam:

M 13	D 4	G 7
A 1	E 5	R 18
C 3	O 15	A 1
E 5		T 20
K 11		I 9
		A 1
		S 19
		99
33		

Števila 23 sicer ni med merami, pač pa je prisotno in **effigie** kot Adam in Eva.¹² Lipčeva kipa v našem primeru predstavljata vse ljubljanske meščane. Prvi dve praštevili, 2 in 3, predstavljata diado in triado, kot ju imenuje Rabelais,¹³ ter simbolizirata žensko in moškega. Združeni v številki 23 sta numerični prikaz¹⁴ bibličnega sporočila: In Bog je ustvaril človeka, po božji podobi ga je ustvaril, moža in ženo ju je ustvaril.¹⁵

S številom 14 pa Maček ni dimenzionaliral le širine svoje mestne hiše, ampak po Platonovem vzoru tudi število mestnih prebivalcev. Platon razmišlja tako:

»Najprej moramo določiti celotno število prebivalcev s primernim številom. Nato se moramo dogovoriti zaradi njihove razporeditve, števila in velikosti okrajev, na katere naj bi jih porazdelili. Zemlja in hiše naj bi bile med okraji kar najbolj enakomerno porazdeljene. Kaj naj bi bilo zadovoljivo skupno število prebivalcev, pa je več, kot bi lahko prav povedali, ne da bi upoštevali ozemlja in sosednje skupnosti. Ozemlje mora biti dovolj veliko za primerno vzdrževanje določenega števila ljudi skromnih zahtev in ne večje. Prebivalstvo pa mora zadoščati za lastno obrambo pred napadalnostjo družb na njenih mejah, pa tudi za pomoč sosedom, če bi se jim godila krivica v njihovih prizadevanjih. Ta vprašanja bomo rešili, praktično in teoretično, z obiskom ozemlja in sosedov, za zdaj pa naj se naša razprava usmeri v dopolnitev naših zakonov, tako v očrtno, kakor tudi v splošni zasnovi.

Denimo, da imamo pet tisoč štirideset zemljiških posestnikov — toliko da izberemo primerno število, ki jih lahko opremimo za obrambo njihove posesti, in da so ozemlje in hiše razdeljene prav tako s tem številom. Tako bo prišel en mož na eno posest. To število se da deliti najprej na pol, nato na tri dele, pravzaprav omogoča tudi deljenje s štiri, s pet in z vsemi celimi števili do deset. Seveda mora biti vsakdo, ki se ukvarja z zakonodajo, dovolj doma v številih, da bo razumel, katero število ali vrsto števil, se bo izkazala za najbolj uporabno v danem mestu. V skladu s tem bomo izbrali tisto, ki se da deliti z največjim številom deliteljev, ki si med seboj sledijo. Célo zaporedje naravnih števil dovoljuje, seveda, delitev na vsa števila delov in z vsakim delilcem, število pet tisoč štirideset pa se da deliti, za vojaške namene ali pa za mirnodobske dejavnosti, tako glede pobiranja davkov, kakor tudi glede javnih razdeljevanj, kar z devet in petdesetimi delitelji, od katerih pa si jih deset, od enote naprej, neposredno sledi.«¹⁶

Mačkova modularna mnogokratnik 14 je sinonim Platonovega števila 5040:

14-krat 360 je 5040.

Tu nas ne zanima toliko samo število 5040, kot dejstvo, da je bilo v urbanizmu Mačkovega časa še toliko pomembno, da je zašlo med simbole mestne hiše.¹⁷ S številom 504 se je namreč Stavitelj rotovža tudi pokrižal in predstavil sebe in svojo mojstrovino: DAS RAHTHAUS DER KREINERISCHEN STADT LAYBACH T G. MACEK FECIT šteje 504.¹⁸

Fibonaccijev člen 14 s svojim sinonimnim številom 504 predstavlja zgradbo in njenega avtorja po nemško. Naslednja dva člena, 12 in 37, pa ponovita isto po slovensko: ROTOUSH TEGA KRAINSKIGA MESTA LUBLANA velja 370 ali 10-krat 37, podpis G. MACEK F. pa 46 ali 2-krat 23.

Ista dva člena, 23 in 37, povesta isto še po latinško: MUNICIPIUM LABACENSE šteje 185 ali 5-krat 37, podpis G. MACEK F. pa, že vemo, 46 ali 2-krat 23.

Isto je pokazal Plečnik tudi po italijansko s stavkom OH, NOI ROMANI FACCIAMO COSI, ki šteje 228. Prav toliko namreč šteje tudi predstavitev MUNICIPIO DI LUBIANA, G. MACEK F. Toda števila

228, oziroma njegovih sinonimnih števil, na fasadi nisem našel. Mogoče ga je videl Plečnik, ali pa ga je najti v notranjosti zgradbe, ki pa je še nisem premeril.

Iz njegovega pisma je razvidno, da je Plečnik videl Mačkovo svetovljansko večjezičnost, ki se predstavlja kar v štirih jezikih. Ker se je sam vistem času zadovoljeval zgolj z nemščino, je v zadregi in se zato Mačku opravičuje: »Odpusti nam, če nas vidiš tako zmedene včasih, vidiš, kako hodi mo na Dunaj v šole, veš, da se tam kuje denar ... Če se nam zdi, rečemo: Mi smo most balkanski, če se nam zdi, rečemo, mi smo nemška kultura, enkrat nas je samo od Tržiča do Kočevja, drugi pot sploh ne.«¹⁹

Ko govori o času v začetku stoletja, Mušič ugotavlja, da je Plečnik slovenščino skoraj pozabil in da je v njegovem govoru popolnoma prevladala nemščina: »... iz korespondence tega obdobja ... se nazorno vidi, kako se naš arhitekt vedno teže izraža v rodnem jeziku ... vedno bolj se s slovenščino prepleta nemščina, dokler ta do malega popolnoma ne prevlada.«²⁰ Plečniku je pomembenost na Dunaju zameril tudi Ivan Cankar in ga zato upodobil kot nemčurskega arhitekta Tratnika.²¹

S povedanim smo že načeli razpravo o Plečnikovem pismu, ki je toliko pomembno, da zahteva svoje lastno poglavje.

OPOMBE:

⁸ Kurent T., **Gematrični ključ**. — **Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo 1988**, VTOZD Arhitektura, Ljubljana, 1988.

⁹ O pomenu števila 888 glej razprave: Kurent T., **Plečnikov spomenik NOB za Litijo — Borec 1**, januar 1989; Isti, **Hiša slovenske zavarovalnice**, **Plečnikovi simboli**, Triglav, Ljubljana, 1990; angleška izdaja: **The Slovene Insurance House. Plečnik's Symbols on the Facade**, Triglav, Ljubljana, 1990.

¹⁰ Razodetje 13, 18. Število 666 simbolizira minljivost zveri in človeka.

¹¹ Modul kompozicije pogosto skriva v sebi arhitektovo ime. Tudi pri Plečniku isto število pogosto nosi več med seboj povezanih pomenov.

¹² Lipčeva Adam in Eva sta nekoč krasila fasado starega ljubljanskega rotovža. Pozneje so ju prenesli v vežo. Valvasor poroča, kako so ju častili in poljubljali, domačini in tujci. Glej njegovo **Slavo**, III. del, str. 671, **Die Bilder Adam und Eva am Rathhaus in Laybach**.

¹³ Rabelais, **Le tiers livre**, III, in razprava Kurent T., **Arhitekturna numerologija po Rabelaisu**, raziskovalna naloga VTOZD A in RSS, Ljubljana, 198.

¹⁴ Primerjaj pomen števil in njihovih kombinacij v Bernardovi podobi vesoljne družbe, ki temelji, kot vsi tlorski cistercijskih poslopj, na stranicah, ki so dolge 1, kar pomeni redovnike, 2, viteze, 3, duhovnike in 4, druge.

S temi številskimi so nastale kombinacije:

12, templarski vitezi, 14, spreobrnjenici, 134, cistercijski samostan, 234, posvetitev in tako naprej. Glej knjigo: Duby G., **Trije redi ali imaginarij fevdalizma**, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1985, str. 276.

¹⁵ Geneza 1, 27.

¹⁶ Platon, **Zakoni**, V, 737c–738a. Glej tudi knjigo VI, 771a sq. in knjigo IX, 877d.

¹⁷ Več o številu 5040, kogar zanima: Brumbaugh R. S., **Plato's Mathematical Imagination**, Bloomington, Indiana, 1954; Efron A., **The Sacred Tree Script. The esoteric Foundation of Plato's Wisdom**, New Haven, Connecticut, 1941; Bogdanović B., **Krug na četiri čoska**, Nolit, Beograd, 1986.

¹⁸ Pokrižanje in sam križ predstavlja v latinici črka T.

